

М.Мөнхмандах (Доктор)

**Олон нийтийн телевизийн тодорхойлолт Монголын радио телевизийн тухай хууль
дүрмийн төсөлд**

Олон нийтийн телевизийн тухай ойлголт нийгмийн хөгжлийг даган өөрчлөгдөж байна. Баруун Европын ихэнх оронд телевизийн нэвтрүүлэг өргөн олны хүртээл болж эхлэх тэр үеэс л төрийн зүгээс, телевиз бол олон нийтийн статустай байх ёстой гэсэн бодлого баримталж ирсэн. Энэхүү бодлого нь дараах үзэл баримтлалаас үүдэж байв :

1. Телевиз бол сонин хэвлэлийг бодвол хувь хүн, нийгмийн оюун санаанд илүү хүчтэй нөлөөлөх чадвартай. Иймээс энэхүү хүчтэй зэвсгийг хувь хүн, хэсэг бүлэг хүмүүсийн ашиг сонирхлоос ангид байлгаж, нийгмийн эрх ашигт нийцүүлэн ашиглах хэрэгтэй.
2. Телевиз бол юуны өмнө гэгээрүүлэх, соён гийгүүлэх үүрэгтэй, телевизийн үйл ажиллагаа нь эдийн засгийн ашиг сонирхлоос ангид байх ёстой.
3. Телевизийн нэвтрүүлэг дамжуулах техникийн боломж, тухайлбал долгионы хуваарилалт хязгаарлагдмал учир, байгаа долгионыг ашиглан нэвтрүүлэг явуулах эрх бүхий этгээд хувийн ашиг сонирхолд бус олон нийтэд үйлчлэх үүрэг хүлээх ёстой.

Иймээс Америкийг эс тооцвол, өндөр хөгжилтэй ихэнх оронд телевиз анх үүсч хөгжихдөө олон нийтийн статустай, өөрөөр хэлбэл хувь хүний болон улс төр, эдийн засгийн аливаа өрөөсгөл сонирхолд бус, нийгмийн бүх гишүүдэд адил тэгш үйлчлэх үүрэг хүлээсэн, энэхүү үүргээ биелүүлэхэд шаардлагатай бие даасан байдлыг нь төрийн зүгээс зохицуулан баталгаажуулсан байв. Гэтэл мэдээллийн технолог хурдацтай хөгжиж, кабель, сателлитаар нэвтрүүлэг дамжуулах боломж бий болж, арилжааны телевиз төлөвшин зах зээлийн өрсөлдөөн ширүүссэнээр мэдээллийн орчин өөрчлөгдөж, олон нийтийн телевизийн эдийн засгийн баталгаа, нийгэмд эзлэх байр суурь ч өөрчлөгдөж эхэлсэн билээ. Эдүгээ олон нийтийн телевиз арилжааны телевизтэй үзэгч олноо "хуваалцаж", илүү олон хэрэглэгчийн анхаарлыг татан, хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлэхийн тулд зах зээлийн өрсөлдөөнд оролцох шаардлагатай тулгарч байна. Телевиз бол боловсрол соёл шинжлэх ухааныг түгээгч байгууллага байхын тулд, мөн ийм үүрэг гүйцэтгэхийн зэрэгцээгээр эдийн засгийн ашигтай үйл ажиллагаа явуулах зайлшгүй шаардлагатай юм гэсэн ойлголт бий болов. Арилжааны телевизтэй зэрэгцэн оршиж буй олон нийтийн телевиз зах зээлийн өрсөлдөөнөөс ангид байх боломжгүй, үзэгч олныг байлдан дагуулахын тулд тэдний илүү сонирхож үздэг нэвтрүүлгийг явуулах шаардлагатай юм гэдгийг судлаач, олон нийтийн телевизийн удирдагчид ойлгож мэдэрч эхлэв. Гэвч нөгөө талаар олон нийтийн телевиз ашгийн төлөө үйл ажиллагаа явуулдаг хувийн телевизээс ялгаатай байх ёстой, ингэхийн тулд зах зээлийн зарчимд бүрэн захирагдах бус, харин нийгмийн өмнө хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэж, зугаа цэнгээний хэрэгсэл байхаас гадна олон ургальч мэдээллийн индэр, соёл боловсролыг түгээгч байх ёстой гэсэн үзэл хүчтэй хэвээр байна. Энэхүү зөрчилтэй байдал нь олон нийтийн телевизийн тухай болон түүний нийгэмд гүйцэтгэх үүргийн тухай

ойлголт өөрчлөгдөхөд хүргэж байгаа билээ. Ийнхүү олон нийтийн телевиз анх үүсч бий болж байсан цаг нөхцөл, нийгэм, эдийн засаг, техник технологийн орчин өөр болсны улмаас олон нийтийн телевиз өөрөө ч өөрчлөгдөж буй тул эдүгээ "олон нийтийн телевиз" гэж яг юу болохыг тодорхойлох нь бэрхшээлтэй болоод байгаа билээ. Харин олон нийтийн телевизийн тухай баруун Европын улс оронд түгээмэл байдаг уламжлалт ойлголт, туршлагад үндэслэн, дараах нийтлэг гурван зарчмыг онцлон дурьдаж болно:

1. Нийтлэг хүртээмжтэй буюу универсал байх зарчим: олон нийтийн телевиз хүртээмж тархалтын хувьд болон нэвтрүүлгийн зориулалтын хувьд бүх нийтийг хамарна. Өөрөөр хэлбэл газар нутгийн байршлаас шалтгаалан олон нийтийн телевизийн нэвтрүүлгийг хүлээн авах хэн нэгний буюу хэсэг бүлэг хүмүүсийн эрх хязгаарлагдах учиргүй. Нөгөө талаар олон нийтийн телевизийн нэвтрүүлэг тухайн нийгмийн аливаа давхарга, сонирхлын бүлгийг ялгаварлан гадуурхахгүй, төрөл хэлбэр, утга агуулгаараа тухайн улсад амьдарч буй ямар ч нас, хүйс, шашин, үндэстэн ястны хэрэгцээг ижил тэгш хангахыг зорино.
2. Энэхүү универсал байх зарчим нь олон ургальч байх зарчимтай нягт уялдаатай. Олон ургальч байх зарчим нь өргөн утгаараа дор хаяж гурван санааг агуулна: **нэгдүгээрт** нэвтрүүлгийн олон хэлбэр (мэдээ, мэдээллийн хөтөлбөрөөс эхсүүлээд соёл боловсрол шинжлэх ухаан, танин мэдэхүйн болон урлаг уран сайхны болон хөгжөөнт нэвтрүүлэг), **хоёрдугаарт** нэвтрүүлгээ зориулан хандаж буй үзэгчдийн олон давхарга, хэсэг бүлэг (хүүхэд, залуучууд, өндөр настан, улс төр, эдийн засгийн сонирхлын янз бүрийн бүлэглэл г.м.), **гуравдугаарт** нэвтрүүлэгтээ хөндөж буй олон янзын сэдэв, утга агуулгын өргөн хүрээ (нийгэм, улс төр, эдийн засгийн тулгамдсан асуудал, түүх соёл, уламжлал). Олон нийтийн телевизийн тулгуур зарчим бол хувийн болон улс төрийн сонирхлоос хараатбус байх явдал. Олон талт, нийгмийн бүхий л давхарга, сонирхлын бүлгийн хэрэгцээг харгалзсан нэвтрүүлгийн бодлого явуулахын тулд олон нийтийн телевиз зайлшгүй бие даасан, хараат бус байх ёстой. Тийм ч учраас энэхүү хараат бус байх зарчим нь дээр дурьдсан хоёр зарчмыг биелүүлэх урьдчилсан нөхцөл болно. Улс төр, эдийн засгийн сонирхлоос хараат бус байна гэдэг нь, сайн чанартай нэвтрүүлэг бэлтгэхээс өөр ямарваа нэгэн далд зорилго, санаа агуулахгүй, өөрөөр хэлбэл нэвтрүүлгээ улс төр, эдийн засгийн сонирхлын аль нэг хэсэг бүлгийн таашаалд нийцүүлэх бодлогоос ангид байхыг хэлнэ.

Эдгээр гурван зарчим нь олон нийтийн телевизийн тухай ойлголтыг бүрэн дүүрэн тусгаж чадахгүй хэдий ч, дэлхийн олон орны олон нийтийн телевизийн тухай хууль дүрэмд ямар нэг хэлбэрээр тусгагдсан байдаг, үндсэн шинж чанарыг агуулж байгаа юм. Ингээд энд дурдсан олон нийтийн телевизийг тодорхойлох гурван зарчим Монголд олон нийтийн телевизийг хөгжүүлэх санал, бодлогын чанартай бичиг баримт, хуулийн төсөлд хэрхэн хөндөгдөж байсныг сонирхоё.

УИХ-аас 1998 оны найдугаар сард баталсан Хэвлэл, мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуульд Радио Телевизийн хэрэг эрхлэх газрыг татан буулгаж, Монголын Радио, телевизийн (мөн аймаг, нийслэлийн ЗДТГ-ын дэргэдэх радио телевизийн) статусыг "үндэсний нийтийн" болгож өөрчлөхөөр баталсан билээ. Хэвлэлийн эрх чөлөөний тухай хуулийн хэрэгжилт ихээхэн маргаан дэгдээснээс гадна, Радио Телевизийг хэрхэн олон нийтийн статустай болгож өөрчлөх тухай хууль тогтоол өдийг хүртэл гараагүй байгааг бид бүгд мэдэж байгаа. Гэсэн хэдий ч, энэхүү хууль нь Монголын хэвлэл мэдээллийн

системд хувийн болон олон нийтийн статустай хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл зэрэгцэн оршихыг хүлээн зөвшөөрч, хуульчлан баталснаас гадна, төрийн мэдээллийн монополийг устгах чиглэлд чухал алхам хийж, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн тухай маргааныг шинэ шатанд дэвшүүлсэн гэж хэлж болно.

Гагцхүү олон нийтийн телевизийг Монголд хэрхэн хөгжүүлэх тухай санаа дээрх хуультай шууд холбоотойгоор бий болсон гэвэл эндүүрэл болно. Аль 80-аад оны сүүл, 90-ээд оны эхээр нийгэм эдийн засгийн шинэчлэл, хүмүүсийн оюун санааны өөрчлөлтийг даган, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн тухай ойлголт өөрчлөгдөж эхэлсэн бөгөөд чухам энэ л өөрчлөлтийн явцад олон нийтийн радио телевизийн тухай санаа төрж, улам бүр баяжин ирсэн билээ. 1991 онд Монгол Телевизийн захирал асан З.Алтай Монгол Телевизийн бүтэц, зохион байгуулалт, программын бодлогод өөрчлөлт оруулах хөтөлбөр боловсруулж, тухайн үеийн баазад тулгуурлан олон нийтийн болон төрийн статустай хоёр өөр төрлийн телевизтэй болохыг санал болгож байжээ. Харамсалтай нь энэ санал төр засгийн зүгээс дэмжлэг аваагүй тэгсхийгээд замхрав. 1994 онд Монгол Телевизийн хэсэг уран бүтээлчид Монгол Телевизийн бүтэц зохион байгуулалтыг өөрчлөх тухай төсөл боловсруулан Засгийн газар, Радио Телевизийн Хэрэг Эрхлэх Газарт өргөн барьсан байна. Уг төсөлд тухайлбал олон нийтийн телевизийн зохион байгуулалт, программын бүтэц, удирдах байгууллагын үйл ажиллагааны зарчим, дүрмийг тодорхойлсноос гадна, яагаад ийм өөрчлөлт шаардлагатай байгааг ч тайлбарласан аж. Хэдийгээр дээр дурдсан уран бүтээлчдийн энэхүү шаардлагын тухай хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр нэлээд шуугиж байсан боловч төрийн зүгээс ямар нэгэн дэмжлэг бас л гарсангүй.

Монгол Телевизийг өөрчлөн шинэчлэх тухай дээр дурдсан болон бусад санал, төслийн талаар сонин хэвлэлийн хуудаснаа хэлэлцэж, радио телевизийн шинэчлэл, тэр дундаа олон нийтийн телевизийн тухай уулзалт, сургалт, зөвлөлгөөн нэлээдгүй зохион явуулж, гадаадын мэргэжилтнүүдээс цөөн бус удаа зөвлөлгөө авсан боловч олон нийтийн радио телевизийн тухай хууль эрх зүйн зохицуулалт өдийг хүртэл төрөөгүй байгаа нь электрон мэдээллийн салбарт, тэр дундаа юун түрүүнд радио телевизийн салбарт төрийн монополийг устгах тууштай бодлого төрийн хэмжээнд үгүйлэгдсэнийх болов уу. Ардчилсан нийгмийн тогтолцоог бий болгохыг зорьж өнгөрсөн арваад жилийн хугацаанд олон нийтийн телевизийг ямар нэг хэлбэрээр хөндсөн хууль дүрмийн арваад төсөл хэвлэл мэдээллийн удирдах ажилтан, судлаач, улс төрчдийн гарт очсон байна. Эдгээрийн ихэнх нь харьцангуй бие даасан, нэг нь нөгөөхөөсөө хамааралгүйгээр, зарим тохиолдолд давхцан гарч байснаас гадна, зарим нь хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр олны хүртээл болсон хэдий ч зарим нь олон нийтийн анхааралд өртөлгүй замхарсан аж. Олон нийтийн телевизийн тухай ярьж, бичиж эхэлснээс хойш өнгөрсөн хугацаа, энэ хугацаанд гарсан олон санал, төслийг бодоход, ямартай ч эдгээр баримт бичиг Монгол Улсад олон нийтийн телевизийн тухай ойлголт бүрэлдэн тогтоход тодорхой хувь нэмэр оруулсан болов уу хэмээн найдлага төрнө. Ингээд эдгээр хууль, дүрмийн төслүүдэд дээр дурдсан, олон нийтийн телевизийн мөн чанарыг тодорхойлох гурван зарчим хэрхэн тусгагдсаныг сонирхоё.

1990-ээд оны эхэн үед эрх чөлөөт хараат бус радио хөгжүүлэх зорилго бүхий, хуулийн хэмжээнд боловсруулсан анхны гэж хэлж болох төслийг 1994 онд Монгол оронд айлчилсан АНУ-ын зөвлөх ноён Роберт Мулхолланд боловсруулжээ. Энэхүү хуулийн төслийн дагуу, Монгол Улсад хувийн радио телевизээс гадна "Үндэсний Радио" болон "Үндэсний Телевиз" үйл ажиллагаа явуулна. Үндэсний радио телевиз нь санхүүжилтийнхээ "үндсэн хэсгийг" төрөөс авах боловч нэвтрүүлгийнх нь бодлогыг төр засгаас хараат бус "Радио телевизийн захиргаа" боловсруулна. Энэхүү хараат бус "Радио Телевизийн

Захиргааны" долоон гишүүний гурвыг нь УИХ, дөрвийг нь Ерөнхийлөгч батлах боловч, уг "захиргаанд" төрийн албаны хүн сонгогдох эрхгүй. Төслийн нэг онцлог нь, "мэдээлэл, соёл, боловсрол, зугаа цэнгээний талаархи нийт үндэсний эрэлт хэрэгцээг үндэсний хэмжээнд хангах", "олон ургальч үзлийн зарчмыг баримтлах", "улс төрийн намуудад үзэл бодлоо илэрхийлэхэд нь ижил боломж олгох" гэх мэт ихэвчлэн олон нийтийн телевизэд оноосон байдаг үүргийг хувийн болон Үндэсний радио телевизэд аль алинд нь "даалгажээ". Уг төсөлд олон нийтийн телевизийн үндсэн зарчмуудыг (хараат бус байх, олон ургальч байх, хүртээмжтэй байх) бараг бүрэн тодорхойлсон мэт боловч, нэгдүгээрт, олон нийтийн болон арилжааны радио телевизийн зааг ялгааг тодорхойлоогүй, харин ч аль алиных нь үүргийг адилтгаж, ингэснээрээ олон нийтийн телевизийн тухай ойлголтыг бүрхэгдүүлэн орхисон аж. Олон нийтийн болон хувийн радио телевизийн тухай ойлголт тодорхой бус байна гэдэг нь, арилжааны телевиз олон нийтийнхтэй нэгэн адил, нэвтрүүлгийн тодорхой бодлого баримтлах үүрэг хуулийн дагуу хүлээдэг бол, тэд яагаад олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэлтэй адил төрөөс татаас авч болдоггүй юм бэ гэх мэт наад захын маргаан дэгдэхэд хүргэж болно. Нөгөө талаар хараат бус үйл ажиллагаа явуулахад улс төрийн хүчнээс хараат бус байх нь хангалтгүйг төсөл санаачлагч үл анзаарсан бололтой. Гэтэл нийгэм, нийт үндэсний эрх ашигт үйлчилдэг олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн бие даасан хараат бус байдалд улс төрийн нөлөөллөөс гадна эдийн засгийн ашиг сонирхол хамгаас аюултай гэдгийг олон нийтийн телевизтэй улс орны туршлага хэдэнтээ нотолсон билээ.

1995 онд олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн тухай асуудлыг хөндсөн хуулийн хоёр төсөл олны анхаарлыг татсан билээ. Үүний нэгийг Монгол Улсын ерөнхийлөгч асан П.Очирбат, нөгөөхийг нь УИХ-ын гишүүн Т.Ганди боловсруулсан юм.

П.Очирбатын боловсруулсан хуулийн төслийн дагуу Монголын Үндэсний радио, телевиз олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн үүргийг гүйцэтгэж, мэдээлэх, танин мэдүүлэх, соёл боловсрол зугаа цэнгээний хэрэгцээг хангах, олон ургальч үзлийг баримталж, нийгмийн ашиг сонирхлыг хамгаалах үүрэгтэй. Гэвч уг төсөлд олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн амин чухал зарчим болох хараат бус бие даасан байдлыг үйл ажиллагааны үндсэн нөхцөл хэмээн заалгүй орхигдуулжээ. Хэдийгээр төсөлд Үндэсний Радио Телевизийн Зөвлөл нь радио телевизийн бие даасан хараат бус байдлыг баталгаажуулах үүрэгтэй хэмээн заасан байгаа боловч энэхүү хараат бус байдал нь олон нийтийн телевизийг хэвлэл мэдээллийн бусад хэрэгслээс ялгах үндсэн зарчим бус, харин өмнөх төслийн адил, Монголд үйл ажиллагаа явуулж буй бүх радио телевизэд хамаатай ерөнхий заалт аж.

Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөг баталгаажуулах зорилго бүхий Т.Гандигийн боловсруулсан хуулийн төсөлд радио телевизийн талаар цөөн хэдэн заалт оржээ. Үүнд, Монгол Улсад төрийн, олон нийтийн болон хувийн телевиз үйл ажиллагаа явуулж болно хэмээн заасан боловч эдгээрийн зарчим, үйл ажиллагааны онцлогийг тодорхойлоогүй боловч мэдээллийн хэрэгслүүд төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны тухай шуурхай мэдээлж байх үүрэгтэйг онцлон дурдсан нь анхаарал татаж байна.

1996 онд Монгол телевизийн захирал асан Х.Наранжаргал "Монголын үндэсний радио телевизийн дүрмийн үндсэн зарчмууд" хэмээх төсөл боловсруулжээ. Уг төсөлд зөвхөн Монголын үндэсний радио телевизийн бүтэц зохион байгуулалт, үйл ажиллагааг хэрхэн зохицуулах талаар зөвлөмжийн чанартай заалтууд орсон бөгөөд бусад хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг хөндөөгүй байна. Төслийн дагуу, Монголын Үндэсний Радио Телевиз нь "хараат бус удирдлагын зөвлөлтэй, өөрөө өмчөө эзэмшин захирдаг, ашгийн төлөө бус, нийгэмд үйлчилдэг төрийн бус байгууллага мөн". Монголын Үндэсний Радио Телевиз нь улс төрийн хүчин, нэг буюу хэсэг бүлэг хүмүүсийн ашиг сонирхлоос ангид байж, нэвтрүүлгийн бие даасан бодлого явуулна. Радио телевизийн нэвтрүүлэг нь олон ургальч үзлийг баримталж, янз бүрийн үзэл бодлыг илэрхийлж байх, үзэгчдийн эрх ашгийг дээдэлж, уран бүтээлийн чанарыг эрхэмлэнэ. Хэдийгээр

энэ төсөлд "олон нийтийн телевиз" гэсэн нэр, томъёолол ороогүй ч, олон нийтийн телевизийн онцлог, үндсэн шинж чанарыг тодорхойлох дээр дурдсан гурван зарчим, юуны түрүүнд бие даасан, өрөөсгөл ашиг сонирхлоос хараат бус байдал, олон ургальч үзлийг баримтлах зарчим үндсэндээ тусгагдсан байгаа юм. Харин нэвтрүүлгийн хүртээмж, төрөл, утга агуулгын тэнцвэрт байдал, өөрөөр хэлбэл нийт хөтөлбөр дэх мэдээлэл, танин мэдүүлэх болон хөгжөөнт нэвтрүүлгийн тэнцвэр зэргийг шаардлага болгон тавиагүй байна.

Х.Наранжаргалын болон үүнээс хойш гарсан төслүүдэд олон нийтийн радио телевизийн тухай концепц нэлээн тодорхой болж ирсэн боловч, урд өмнөх төслүүдийн алдаа дутагдал нь давтагдсан хэвээр.

1998 онд "Олон нийтийн телевиз" хэмээх тодорхойлолтыг "Монголын олон нийтийн радио телевиз төрийн бус байгууллагын дүрэм"-д анх удаагаа хэрэглэсэн байна. Үүнд, "олон нийтийн радио телевиз нь төрийн байгууллага, улс төрийн нам, эвсэл болон бусад хөндлөнгийн этгээдээс хараат бус, ашгийн төлөө бус, нийгэмд үйлчилдэг байгууллага". Нэвтрүүлгийн бодлогын хувьд, үзэгч сонсогчдын олон талт хэрэгцээ шаардлагыг хангахуйц сэдэв агуулгын олон ургальч байдалд төдийлөн ач холбогдол өгөөгүй, харин "иргэний нийгмийн хөгжилтэй холбогдолтой бүхий л мэдээ мэдээлэл, сурталчилгааг нийтэд шуурхай түгээх", "хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдлийн байгууллагаас гаргах шийдвэрийн төсөл боловсруулах болон шийдвэрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг олон нийтэд мэдээлэх" үүргийг онцлон зааснаас үзэхэд, олон нийтийн телевизийг улс төрийн амьдрал, төр засгийн байгууллагын үйл ажиллагааг түлхүү мэдээлэх ёстой хэмээн үзэж байна уу гэлтэй. Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчмыг төдийлөн оновчтой тодорхойлоогүй боловч "төсөл боловсруулах, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг менежментийн удирдлагаар хангах", "төрийн бус байгууллагуудын хоорондын харилцааг хөгжүүлэх...ижил төрлийн үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллагуудын хүсэлтийн дагуу сургалт семинар зохион явуулах" зэрэг тэс хөндлөнгийн гэж хэлж болох зарим заалт энэ төсөлд оржээ.

Олон нийтийн радио телевизийн бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны зарчмыг тодорхойлох гэсэн дараагийн оролдлого 1998 оны Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний хуультай шууд холбоотойгоор гарсан, магад тийм ч учраас зорилго, агуулга нь илүү тодорхой болсон байна.

1998 оны эхээр Д.Баттулга, Э.Бат-Үүл, Т.Ганди нарын УИХ-ын найман гишүүн анхлан боловсруулсан Монголын Үндэсний Радио Телевизийн дүрмийн төслийг УИХ-д өргөн мэдүүлж, 1999 оны 4-р сард уг төслийг боловсруулсан ажлын хэсгийнхэн дүрмийн төслөө өөрчилж хуулийн төсөл болгон УИХ-д ахин өргөн барьжээ.

Уг хуулийн төсөлд олон нийтийн нэвтрүүлгийн бие даасан байдлын талаар: "Үндэсний радио, телевиз нь ашгийн төлөө бус, үндэсний нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл болохын хувьд төрөөс санхүүждэг, ... үйл ажиллагаа нь төрөөс хараат бус" байна гэжээ. Нэвтрүүлгийн бодлого, үйл ажиллагааны зарчмыг тодорхойлохдоо, Үндэсний радио телевиз нь "улс оронд болон дэлхий дахинаа болж буй үйл явдлын талаар үнэн бодитой, шуурхай мэдээлж, сонсогч, үзэгчдийн оюуны болон танин мэдхүй, гоо сайхны хэрэгцээг хангахуйц, техник, уран сайхны шаардлагад нийцсэн нэвтрүүлэг бэлтгэх", "олон ургальч үзэл, ил тод байдлыг эрхэмлэх, нийт үндэсний эрх ашгийг дээдлэх, ... үндэсний өв уламжлал, соёл урлагийг сурталчилна" гэсэн байна. Ийнхүү олон нийтийн радио телевизийг бусад мэдээллийн хэрэгсэл, тухайлбал арилжааны радио телевизээс ялгах үндсэн гурван зарчмыг хуулийн төсөлд зарим талаар өнгөц дурдсан (жишээн нь бие даасан байдлын тухай), зарим талаар хэт нурушин ерөнхийлсөн боловч гол ялгааг оновчтой тодорхойлоогүй (тухайлбал хөтөлбөрийн өргөн хүрээ, нийт үзэгчдийн нас, хүйс, нийгэмд эзлэх

байр суурь, үзэл бодлыг харгалзан сонирхлын бүхий л бүлгийг хамарч, сэдэв, утга агуулга, хэлбэрийн олон талт нэвтрүүлэг явуулах, мэдээлэл, боловсролын болон хөгжөөнт нэвтрүүлгийн тэнцвэрийг алдагдуулахгүй байх зэрэг зарчмыг огт дурдаагүй). Гэсэн хэрнээ Үндэсний Радио, Телевиз нь төрийн байгууллагаас гаргасан шийдвэр, шийдвэрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийн нийтэд хүргэх ёстойг онцлон заасан нь хууль тогтоогчид мөн л радио телевизийг төрөөс салгаж үзэж чадахгүй байсаар байгаагийн шинж болов уу.

2000 оны парламентын сонгуулийн дараа төрийн байгууллагуудын бүтэц, бие бүрэлдэхүүн өөрчлөгдөж, олон нийтийн радио телевизийн тухай хуулийн төслийг шинэчлэн боловсруулах ажлын хэсэг Хууль Зүй Дотоод Хэргийн Яамны дэргэд шинээр байгуулагдсан билээ. Ингээд 2001 оны хавар "Монголын олон нийтийн радио телевизийн тухай" хуулийн төсөл бэлэн болж, түүнийг УИХ-ын мөн оны намрын чуулганаар өргөн барихаар төлөвлөж байгаа аж.

Хуулийн энэ төслийг өмнөх төслүүдтэй харьцуулбал зарим талаар нэлээд сайжирсан мэт боловч олон нийтийн радио телевизийн ойлголт, үйл ажиллагааны онцлогийг тодорхойлсон нь өмнөх хууль, дүрмийн төслүүдээс хуулбарласан шинжтэй, зарчмын хувьд илүү оновчтой, тодорхой болсон зүйл харагдахгүй байна. Уг төсөлд олон нийтийн радио телевизийг мөн л нийгэмд үйлчилдэг, улс төрийн ашиг сонирхлоос ангид, иргэдийн үнэн бодит мэдээлэл авах эрхийг хүндэтгэнэ, ил тод байдал, үндэсний эрх ашиг, олон ургальч үзлийг эрхэмлэнэ гэх зэрэг нийтлэг, урд өмнөх төслүүдэд орж байсан зарчмуудыг давтаад, харин дутагдаж байсан зүйлүүдийг сайжруулан баяжуулсангүй. Тухайлбал уг төсөлд урдын адил олон нийтийн телевизийн бие даасан байдалд сөргөөр нөлөөлж болох гол аюул бол улс төрийн ашиг сонирхол хэмээн үзэж, харин эдийн засаг, бизнесийн сонирхлоос ангид байх шаардлагыг тавиагүй байна.

Цаашилбал уг төсөлд өмнөх төслийн нэгэн адил, мэдээлэх, танин мэдүүлэх нь олон нийтийн телевизийн гол үүрэг хэмээн үзсэн бөгөөд, алжаал тайлах, амралт чөлөөт цагийн хөнгөн нэвтрүүлэг, хөгжөөнт хөтөлбөрт ач холбогдол өгөөгүй, дурдаа ч үгүй өнгөрсөн нь нийт хөтөлбөрийн тэнцвэрт байдлыг гол шаардлага болгодог олон нийтийн телевизийн үндсэн зарчмыг үйл ойшоосны шинж бус уу.

Дээр дурдсан, одоогийн байдлаар олон нийтийн телевизийн тухай хамгийн сүүлийн үеийн, өөрөөр хэлбэл хамгийн сайн "боловсорсон" байх учиртай төсөлд урд өмнөх бараг бүх төсөлд чухалчлан оруулж байсан "олон ургальч үзлийг эрхэмлэх" зарчмыг мөн адил дурдсан боловч мөн л урд өмнө бүх төсөлд дутагдаж байсан зүйлийг нөхөлгүй, давтан хуулбарлажээ. Энэ нь юу вэ гэвэл, олон ургальч зарчмыг баримтална гэдэг нь олон нийтийн телевизийн хувьд зөвхөн үзэл бодлын олон талыг баримтална гэсэн үг бус. Үүний зэрэгцээ бас нэвтрүүлгийн олон төрөл, утга агуулгын олон хувилбар, мөн хандаж буй үзэгчдийн өргөн хүрээг бодлоготойгоор хамруулна гэсэн үг. Зөвхөн ингэж чадсан тохиолдолд олон нийтийн телевиз нь, бизнесийн ашгийг үйл ажиллагааныхаа гол удирдлага болгодог арилжааны телевизээс ялгарч, төрөөс буюу олон түмнээс хураасан татвар, хураамжаар тэтгүүлэх нөхцлийг биелүүлнэ.

Ийнхүү Монгол Улсад олон нийтийн статустай радио телевизийн үйл ажиллагааг зохицуулах үүднээс санал болгож байсан хууль, дүрмийн төслүүдэд олон нийтийн радио телевизийн тухай ойлголтыг хэрхэн тодорхойлж вэ гэдгийг судлан үзэхэд, зарим нийтлэг дутагдал байгааг дүгнэн тэмдэглэе. Энэхүү нийтлэлийн эхэнд дурдсанчлан, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг товчоор тодорхойлоход бэрхшээлтэй байдаг боловч, онцлон дурдаж болох гурван зарчим байдаг. Энэхүү гурван зарчим нь олон нийтийн телевиз нийгмийн өмнө хүлээх үүргээ биелүүлж, улмаар нийгэм, төрийн зүгээс санхүүгийн тэтгэлэг дэмжлэг авах нөхцөл болдог тул, үүнийг хууль эрх зүйн баримтад тодорхой тусгах нь зайлшгүй чухал:

1. Нэвтрүүлгийн нийтлэг буюу универсал шинжийг хадгалах зарчим (өөрөөр хэлбэл газар нутгийн байршил, нэвтрүүлгийн төрөл, утга агуулгатай холбоотой нийтлэг, хүртээмжтэй байх чадвар). Энэ талаар ихэнх төсөлд Үндэсний (олон нийтийн) радио телевиз нь "нийт үндэсний эрх ашгийг хамгаална" гэсэн ерөнхий заалт орсон байх боловч, олон нийтийн телевизийн нэвтрүүлгийг хүлээн авах эрхийг газар нутгийн байршилтай холбож баталгаажуулах ямар нэгэн оролдлого гарсангүй. Нөгөө талаар олон нийтийн телевизийн нэвтрүүлэг тухайн нийгмийн аливаа давхарга, сонирхлын бүлгийг ялгаварлан гадуурхахгүй, төрөл хэлбэр, утга агуулгаараа тухайн улсад амьдарч буй ямар ч нас, хүйс, шашин, үндэстэн ястны хэрэгцээг ижил тэгш хангахыг баталгаажуулсан ямар нэгэн тодорхой заалт аль ч төсөлд ороогүй, гагцхүү "үзэгчдийн эрх ашгийг ямагт дээдлэх", "үнэн зөв мэдээлэл олж авах олон нийтийн эрхийг хүндэтгэх", "иргэний нийгмийн хөгжилтэй холбогдолтой бүхий л мэдээг нийтэд түгээх" зэрэг хэт ерөнхий заалтаар олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн нэгэн чухал шинж чанарыг бүрхэгдүүлжээ. Гэтэл энэхүү нийтлэг, нийгмийн аль ч давхарга, хэсэг бүлэг хүмүүст хүртээмжтэй байх зарчмыг оновчтой тодорхойлж хуульчлан тогтоохгүй бол олон нийтийн телевиз "ашигтай" үзэгчдийн сонирхолд нийцэх хөтөлбөрт түлхүү анхаарч, тухайн нийгмийн цөөнхийн сонирхлын орхигдуулах зэрэг хандлага гарч болзошгүй байдаг. (Жишээлбэл хүн ам төвлөрсөн, хот суурийн газрын үзэгчдэд зориулсан нэвтрүүлэг түлхүү явуулж, инэгснээрээ зар сурталчилгааны үнийг нэмэгдүүлж, илүү өндөр ашиг олохын төлөө үйл ажиллагаа явуулах.) Төрөөс ямар нэгэн санхүүгийн дэмжлэг авдаггүй, нэвтрүүлэгт нь нийгмийн зүгээс тавих шаардлага ч харьцангуй чөлөөтэй байдаг арилжааны телевиз, зар сурталчилгаанаас олох орлогоо боломжийнхоо хэрээр сайжруулахын тулд үзэгчдийн хамгийн их сонирхдог уран сайхны кино, хөгжөөнт нэвтрүүлэгт түлхүү анхаарч, зарим нэг хүмүүсийн (тухайлбал кино биш, сонгодог хөгжим сонирхдог хүмүүсийн сонирхлыг) огоорохоос өөр аргагүйд хүрдэг. Учир нь зар сурталчилгаанаас орж ирэх мөнгө тухайн нэвтрүүлэг явах үед дэлгэцний өмнө хэр олон хүн цугларч байгаатэй шууд хамааралтай байдаг аж. Үндэсний радио телевиз өнөөгийн байдлаар нийт орон даяар нэвтрүүлэг цацдагийнхаа хувьд зар сурталчилгааны зах зээлд ноёрхох байр суурь эзэлж байгаагаас гадна, зар сурталчилгааг тухайн нэвтрүүлгийн үзэгчдийн тоотой шууд хамааруулан тогтоодог ямар нэгэн тариф механизм өнөөдрийн байдлаар үйчлэхгүй байгаа нь үнэн. Гэсэн хэдий ч олон нийтийн телевизийн эрх зүйн зохицуулалтыг бэлтгэж боловсруулахдаа холч, ухаалгаар хандахгүй бол нэгэн цагт үзэгчдийн хураамж, төрийн тэтгэлэг, зар сурталчилгаа аль алианаар нь санхүүждэг Монголын олон нийтийн телевиз нь нэвтрүүлгийнхээ бодлогын хувьд арилжааны телевизээс ялгарах зүйлгүй "мөнгөний машин" болсон байх вий.

2. Нийтлэг буюу хүртээмжтэй байх чанар нь олон ургальч байх зарчимтай нягт холбоотой гэж дээр тэмдэглэж байсан. Энэхүү зарчмыг олон нийтийн телевизийн тухай хууль дүрмийн бүх төсөлд багтаасан боловч бүгдэд нь зөвхөн нэг талаас нь, тухайлбал үзэл бодлын хувьд олон ургальч зарчмыг баримтална хэмээн заажээ. Тэр бүү хэл зарим төсөлд "улс төр эдийн засгийн маргаантай асуудалд олон ургалч үзлийн эрхэмлэнэ" гэж дээрх зарчмын үйлчлэх хүрээг хязгаарласан аж. Харин олон нийтийн телевизийн нэвтрүүлэгт олон ургальч байх шаардлагыг томъёолохдоо илүү өргөн хүрээгээр, зориулж буй хэрэглэгчдийн эрх ашгийн үүднээс тодорхойлдог аж. Энэ нь нэг нэвтрүүлэгт аливаа асуудлыг олон талаас авч үзэж, үзэл бодлын илрэлийг өнцөг бүрээс нь тайлбарлахаас гадна, нийт хөтөлбөрт утга агуулга, сэдвийн өргөн хүрээг харгалзаж, нэвтрүүлгийн янз бүрийн хэлбэрээр, үзэгчдийн янз бүрийн давхаргад хандаж, тэдний сонирхлыг бүхий л талаар хөндөж чадвал, олон ургалч үзлийн эрхэмлэн дээдэлсний илрэл болно гэсэн үг юм байна. Нэг нэвтрүүлэг үзэл бодлын хувьд тэнцвэртэй байхаас гадна тухайн телевизийн нийт нэвтрүүлгийн бодлого тэнцвэртэй байж гэмээнэ олон нийтийн эрх ашигт нийцсэн үйл ажиллагаа явуулж чадна. Дээр тайлбарласнаар, арилжааны телевиз зар сурталчилгааны ашгаа

нэмэхийн тулд хөгжөөнт нэвтрүүлэг "хөөж", зарим сэдэв, нэвтрүүлгийн төрлийг орхисноос нийт хөтөлбөр тэнцвэрээ алдаж, ингэснээр нэг хэсэг хүмүүсийн сонирхол, хэрэгцээг хангах нэвтрүүлэг орхигдох хандлагатай байдаг. Харин үзэл бодлыг тэнцвэртэй тусгахаас гадна нийт хөтөлбөрийнхөө тэнцвэртэй байдлыг хадгалахыг үүрэг болгон хуулиар баталгаажуулах нь олон нийтийн телевизийн мөн чанарыг хадгалахтай шууд холбоотой байдаг.

3. Нийт үндэсний эрх ашигт үйлчилж, нийгмийн бүхий л давхарга, хэсэг бүлгийн сонирхол хэрэгцээг ижил тэгш хангахын тулд олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл нь хараат бус бие даасан үйл ажиллагаа явуулах чадвартай байх ёстой. Бие даасан хараат бус байдал нь олон нийтийн телевизийн тулгуур зарчим хэмээн дээр тэмдэглэсэн. Энд авч үзсэн хууль, дүрмийн ихэнх төсөлд олон нийтийн телевизийн бие даасан байдлыг юуны түрүүнд улс төрийн нөлөөлөлтэй холбож үзсэн, харин зарим төсөлд "ашгийн төлөө бус байгууллага" хэмээн олон нийтийн байгууллагыг хуулийн этгээдийн хувьд тодорхойлсныг эс тооцвол, нийтлэлийн бодлогын хувьд эдийн засгийн ашиг сонирхлоос ангид байх тодорхой заалт хуулийн аль ч төсөлд ороогүй байна. Дэлхий нийтийн жишгээс үзэхэд, олон нийтийн телевиз зөвхөн мэдээлэх, соён гийгүүлэх үүрэг бүхий, эдийн засгийн ашиг сонирхлоос ангид байгууллага хэмээн үзэж байсан нь алдаа болж, эдүгээ цөөн бус оронд олон нийтийн телевиз хямралын байдалд ороод байгаа билээ. Гэтэл телевиз бол өрсөлдөөн, эдийн засгийн ашиг сонирхолд хөтлөгдөж болох бизнесийн нэгэн төрөл, тийм ч учраас олон нийтийн телевизийг зах зээлийн хуульд бус нийгмийн эрх ашигт үйлчлүүлэхийн хүсвэл олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэлд норматив үүрэг тогтоох нь зайлшгүй чухал байдаг аж. Учир нь нэг талаар зах зээлийн хууль нийгмийн эрх ашигт тэр болгон үйлчлэхгүй, нөгөө талаар телевизийн санхүүжилт хангалттай байвал эдийн засгийн ашиг сонирхлоос ангид байна гэсэн горьдлого ч үнэн хэрэгтээ туйлшралаас хамгаалдаггүй аж.

Ийнхүү өнгөрсөн арав гаруй жилийн хугацаанд радио телевизийн бүтэц зохион байгуулалтыг өөрчлөх, төрийн харъяаллаас гаргаж олон нийтийн статустай болгон хөгжүүлэх санал, хууль дүрмийн төслүүд нэг нь нөгөөгөө нөхөн, улам бүр сайжирч боловсронгуй болж иржээ хэмээн дүгнэхэд бэрх байна. Зөвхөн олон нийтийн телевизийн тухай ойлголт, үйл ажиллагааны зарчмыг хууль дүрмийн одоогийн болон өмнөх төслүүдэд хэрхэн тодорхойлсныг сонирхоход ийм дүр зураг гарч байгаа билээ. Хэдийгээр олон нийтийн телевиз гэдэг Монгол орны хувьд цоо шинэ зүйл ч гэсэн, гадаадын байгууллага мэргэжилтнүүдээс хангалттай олон удаа зөвлөмж авч, хурал цуглаан, уулзалт ярилцлага хийж байсныг бодвол одоогийн бидний хүрээд байгаа түвшин чамлалттай. Нөгөө талаар олон давхардсан, бие даасан хууль дүрмийн төсөл хэрхэн төрж, хувь заяа нь ямаршуу маягаар шийдвэрлэгдэж байсныг харахад радио телевизийг төрийн мэдлээс гаргаж, олон нийтийн статустайгаар хөгжүүлэх цэгцтэй, тууштай төрийн бодлого үгүйлэгдэж байсыг юун түрүүнд анзаарч болно.